

УДК 373.211.24(477)

РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ЖІНОК У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНИ (II ПОЛ. XX СТ.)

Меленець Л. І.

У статті з'ясовано роль педагогів сільських дошкільних закладів у I періоді (1945–1963 рр.) розвитку суспільного дошкільного виховання сільської місцевості України – відродження та становлення дошкільних закладів; виокремлено суб'єктивний чинник процесу розвитку сільських дошкільних закладів в Україні – людську діяльність.

Ключові слова: дошкільне виховання, сільська жінка, дошкільні заклади, соціальна ініціатива, людський фактор.

В статье выяснена роль педагогов сельских дошкольных учреждений в I периоде (1945–1963 гг.) развития общественного дошкольного воспитания сельской местности Украины – возрождение и становление дошкольных учреждений; выделен субъективный фактор процесса развития сельских дошкольных учреждений в Украине – человеческий фактор.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, сельская женщина, социальная инициатива, дошкольные учреждения, человеческий фактор.

The article reveals the role of teachers in rural preschool institutions during the first period in the development of public preschool education in rural areas in Ukraine – the revival and development of preschool institutions (1945–1963). Human activity is pointed out as a subjective factor in the process of the development of rural preschool institutions in Ukraine.

Key words: preschool education, women in rural areas, preschool institutions, social initiative, human factor.

Постановка проблеми. Село для українського народу було і залишається матеріальною та духовною основою його буття, джерелом менталітету, оберегом духовної пам'яті. Хоча воно постійно зазнавало значних матеріальних і демографічних втрат (лише впродовж XX ст. чисельність сільських жителів України зменшилася майже вдвічі), місце села в суспільному розвитку країни, в її поступі вперед не втрачає своєї важливості [3, с. 99].

Провідну роль у виробництві продовольства та розвитку і стабільності сільських районів відіграють сільські жінки. У сільських районах нашої держави проживає близько 30–35 % від загального числа населення, серед яких близько 50–60 % складають жінки. Вони не тільки забезпечують свої сім'ї продуктами із власних господарств, водою, енергоносіями, а також беруть активну участь у несільсько-господарській діяльності. Починаючи з 2008 року, Генеральною Асамблеєю ООН відповідно до резолюції № A/RES/62/136 від 12 лютого 2008 року "Поліпшення положення жінок в сільських районах" 15 жовтня проголошено Міжнародним днем сільських жінок (англ. International Day of Rural Women). Відзначення цього дня розглядалося як практичний шлях отримання суспільного визнання і підтримки багатогранної ролі сільських жінок, які вносять значний внесок у розвиток сільської економіки і благополуччя своїх сімей. Усесвітній день сільських жінок, принаймні один раз на рік, покликаний нагадати суспільству, наскільки воно зобов'язане сільським жінкам, наскільки цінною є їхня праця: зберігаючи природну красу, вони є справжніми господинями у власному будинку і на городі, вони є педагогами, які піклуються про дітей, вони є громадськими діячами, які турбуються про стабільність соціального середовища села [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-педагогічні проблеми становища українського села, демографічних, освітніх трансформацій, які відбувалися в минулому та нині, постійно знаходилися і знаходяться у сфері наукових інтересів багатьох дослідників. Серед вітчизняних вчених можна виділити праці І. Волощука, В. Головенька, Г. Іванюк, Є. Коваленко, В. Мелешко та ін. Разом з тим проблему ролі сільських жінок-педагогів у розвитку дошкільного виховання та

функціонування дошкільних закладів в українському селі другої половини XX ст., підвищення їхньої ролі в суспільному житті майже не досліджено.

У сільській місцевості сучасної України проживає понад вісім мільйонів жінок, це суттєвий прошарок наших співгромадян. Становище сільських жінок є непростим, і замовчування проблеми жодним чином не сприяє її вирішенню. Навпаки, воно показує, що на державному рівні йому приділяють надто мало уваги. За даними досліджень, 40 % сільських жінок України мають вищу освіту. На думку М. Назаренка, показник унікальний, оскільки третина сільських жінок світу загалом залишаються неграмотними. На сьогодні завдяки різним програмам міжнародних донорів, українських сільських жіночих організацій, іншим ініціативам утворився певний прошарок сільських жінок-лідерок. Це сільські голови, сільська інтелігенція – педагоги, медики, фермерки [5]. На нашу думку, в Україні такий прошарок сільських жінок-лідерок існував завжди.

Мета статті – з'ясувати роль педагогів сільських дошкільних закладів на прикладі розвитку суспільного дошкільного виховання сільської місцевості України у I періоді (1945–1963 рр.) – відродження та становлення дошкільних закладів. **Завдання** дослідження – виокремити та розкрити вплив людського чинника на процес розвитку сільських дошкільних закладів.

Виклад основного матеріалу. Розгляд заявленої теми вважаємо за необхідне розпочати з уточнення тлумачення поняття "роль" – певний вияв себе в чому-небудь, чия-небудь участь у чомусь, ступінь участі, міра впливу, значення в чомусь [2, с. 1274].

Нами було розроблено періодизацію розвитку дошкільних закладів сільської місцевості України у хронологічних межах 1945–1991 рр. (I період (1945–1963) – відродження та становлення дошкільних закладів сільської місцевості, II період (1963–1984) – реалізація дошкільного всеобучу в сільських дошкільних закладах, III період (1984–1991) – оновлення освітнього простору дошкільних закладів сільської місцевості) та розкрито основні закономірності їх функціонування у кожному періоді, оскільки періодизацію беремо за основу визначення динаміки і спрямованості розвитку сільських дошкільних закладів. У даній статті на прикладі першого з виділених нами періодів буде виокремлено один із чинників процесу розвитку сільських дошкільних закладів в Україні.

Україна, що опинилася в епіцентрі воєнної стратегії Гітлера, серед усіх союзних республік зазнала в ході війни відчутних людських, матеріальних і культурних втрат. Зруйновано 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл, з яких 250 були повністю спалені, а їх жителі – страчені. Україна зазнала значних демографічних втрат (близько 10 млн осіб, або понад 22 % від загальної кількості населення). Ліни України, узбіччя її доріг, ліси та інші угіддя були "нашпиговані" сотнями тисяч не знешкоджених вибухових пристроїв. Близько 10 млн жителів України через зруйнування житла змушені були жити в землянках і бараках. Різко постала проблема нестачі трудових ресурсів. До фізично важкої, малокваліфікованої та шкідливої праці залучалися жінки і діти [6, с. 63].

Повоєнне село, яке фінансувалося за залишковим принципом (не більше 7 % загального обсягу асигнувань), мусило виконати щонайменше три завдання: забезпечити потреби промисловості в сировині, розв'язати проблему постачання міст продовольством, виростити достатню кількість сільськогосподарської продукції для експорту в країни Східної Європи. Намагаючись виконати ці широкомасштабні завдання в умовах хронічної нестачі коштів, офіційна влада практикує традиційні командні методи: посилення тиску на село, наведення жорстокого порядку – кампанія в справі ліквідації порушень колгоспного статуту (1946); прямі репресії – депортації до Сибіру осіб, які "злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві" (1948); спроби структурної перебудови організації сільськогосподарського виробництва – політика укрупнення колгоспів (1950). У повоєнний період склад населення України формувався під активним впливом міграційних процесів (демобілізація, реевакуація, репатріація, депортація) [1, с. 495, 498].

Головним завданням у 1950-х роках стало вирішення продовольчої проблеми, яка вимагала радикальних реформ усього процесу сільськогосподарського виробництва. Початок реформування було покладено на вересневому Пленумі ЦК КПРС (1953). У середині 50-х років сільське господарство саме завдяки пріоритетності його розвитку вперше за довгі роки стало рентабельним. Це був період найбільшого піднесення в історії колгоспно-радгоспного виробництва в СРСР. Валова продукція

сільського господарства за 1954–1958 рр. порівняно з попередньою п'ятирічкою зросла на 35,3 %. Вагому роль у цьому відіграло насамперед підвищення продуктивності праці та врожайності. Валовий збір зерна в Україні зріс за 1954–1958 рр. майже на 20 %, цукрових буряків – удвічі, виробництва м'яса – більш ніж у два рази, молока – втричі [1, с. 518].

Значного піднесення сільського господарства не можна було досягти без активної трудової діяльності жінок, зокрема без подальшого впровадження в сільськогосподарське виробництво досягнень виробників сільського господарства, серед яких було багато жінок. Для того щоб жінки виявили всі свої творчі здібності й таланти, необхідно було створити найкращі умови життя і праці, а це означало, що передусім треба було забезпечити їхніх дітей дошкільними закладами.

Розширення мережі дитячих садків і забезпечення умов підвищення якості дошкільного виховання в окреслений період з метою залучення жінок до участі в розбудові народного господарства визначалося урядовими рішеннями, зокрема Указом Президії Верховної Ради СРСР від 08.07.1944 р. "Про посилення охорони материнства і дитинства", Постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 05.06.1945 р. "Про розширення мережі дитячих садків і покращення їх роботи". Зазначеною постановою передбачалися не тільки відбудова відкритих у довоєнні роки, а й будівництво великої кількості нових дошкільних закладів.

Активна політика щодо відкриття дошкільних закладів і їхньої діяльності на селі простежувалася у нормативних документах обласних і районних рад депутатів трудящих. Наприклад, у витягу із протоколу № 4 засідання Брусилівської районної Ради депутатів трудящих Житомирської області від 06.02.1945 р. "Про виділення приміщення під дитсадок" зазначено, що, виходячи з того, що приміщення, де до війни містився дитсадок, тимчасово зайняте під клуб, виконком Райради депутатів трудящих доручає завідувачці районного відділу народної освіти т. Роціній укласти угоду з директором Брусилівської МТС (далі – машино-тракторна станція) і зняти в оренду житловий будинок МТС, який в даний час ніким не зайнятий [8, арк. 22]. Про самоусунення голів колгоспів Ємільчинського району, що на Житомирщині, та недостатнє піклування відділу сільського господарства та районного відділу народної освіти, про відкриття сезонних майданчиків зазначено у постанові виконкому Ємільчинської районної ради депутатів трудящих від 16.03.1949 р. № 71 "Про відкриття колгоспних дитмайданчиків в 1949 році". У документі сказано, що за минулі роки сезонні дитмайданчики в колгоспах району були відсутні, внаслідок чого значна частина матерів-колгоспниць не забезпечили виробітку мінімуму трудоднів, крім того, під час виконання весняних та літніх польових робіт велика частина дітей дошкільного віку залишилася без відповідного нагляду та виховання, цим самим виникали випадки травматизму та захворювання дітей [9, арк. 273–274].

Мережа постійних дитячих ясел усіх відомств на кінець 1945 року налічувала близько 250. До серпня 1946 року кількість постійно діючих дитячих садків у селах республіки зросла до 667. Мережа їх була нерівномірною. Такою ж нерівномірною була і мережа сезонних дитячих садків і майданчиків, які відкривалися в усіх районах на час весняно-літніх польових робіт, а саме – у колгоспах, радгоспах, машинно-тракторних станціях на період з квітня-травня до вересня-жовтня.

Повоєнний час в історії дошкільної освіти характеризується інтенсивним зрушенням у розвитку різноманітних форм суспільного дошкільного виховання (дитячі ясла, дитячі садки, дошкільні майданчики, дошкільні інтернати, дошкільні дитячі будинки, санаторні дошкільні заклади тощо), плідною роботою над створенням програмних документів та змістом дошкільного виховання, розробкою методичних засад для працівників дошкільних закладів та варіантів типових проектів дошкільних установ як для міста, так і для села. Робота дошкільних закладів у перші повоєнні роки проходила під знаком підвищення ідейно-політичного рівня і ділової кваліфікації завідувачів та вихователів дитячих садків, поліпшення якості виховної, методичної роботи, роботи з батьками та подальшого зміцнення матеріальної бази.

У нових "Програмно-методичних вказівках для вихователя дитячого садка" (1947) роботу дитячих садків було спрямовано на підвищення якості підготовки дітей до шкільного навчання. У практику дошкільних закладів було введено планомірне, цілеспрямоване навчання дітей на заняттях, під час яких вихователі поступово готували дітей до нового шкільного режиму [7, с. 86–119]. У цьому періоді простежується зосередження особливої уваги з боку партійних керівників та урядовців на

розвитку фізичних і розумових здібностей дітей. Над цими питаннями працювали в той час такі українські науковці, як М. Шейко "Виховання основних життєво потрібних рухів у дітей старшого дошкільного віку", Т. Губенко "Творча гра як фактор розумового виховання дітей середнього дошкільного віку", Є. Сухенко "Підготовка вихованців дитячих садків до шкільного навчання".

Період відродження навчальних закладів проходив під гаслом "народної будови". Централізація та уніфікація проектного забезпечення диктували вироблення спрощеного архітектурного рішення типових проектів, шаблонних комплектуючих для будинків, які споруджувалися швидкісними методами. Для будівництва в сільських місцевостях і особливо в невеликих колгоспах доцільним, економічним і зручним в експлуатації на засіданні Архітектурної ради при Раді Міністрів УРСР розглядався у липні 1951 року проект комбінованого дитсадка-ясел на 50 дітей. Будівля дитсадка-ясел передбачала обслуговування 2 груп дітей: ясельного віку та дошкільного, кожна кількістю по 25 осіб. Склад і площі приміщень в основному були визначені технічними умовами і нормами 1946 р. на проектування дитячих садків і ясел. Для створення найбільш сприятливих побутових і гігієнічних умов для дітей, а також для можливості збільшення кількості дітей на період літніх польових робіт у проекті на додаток до приміщень, вказаних в нормах, передбачалися веранди, ізолятор площею 6,5 м кв. і заготівельна площею 6 м кв. Позитивним було те, що кубатура на 1 дитину становила 2,9 м куб. з урахуванням веранд.

У 1956 році на Черкащині зародився дух масового будівництва дошкільних закладів за типовими проектами у кожному колгоспі й майже в кожній бригаді. Спорудженням 710 типових приміщень дитячих ясел-садків, додатково до наявної мережі сезонних колгоспних дитячих закладів, в колгоспах Черкащини передбачалося розв'язання проблеми повного охоплення всіх дітей дошкільного віку громадським вихованням, а також створення однакових умов для виховання дітей міста і села. А цілорічне виховання дітей колгоспників у дошкільних закладах стало новою рисою села початку 60-х рр.

На кінець 50-х років згідно з міністерськими рекомендаціями склалася практика на час літніх польових робіт об'єднувати колективи дітей раннього і дошкільного віку в одному дошкільному закладі. Відшукувалися різні ресурси, і ці процеси згодом було унормовано в положеннях "Про об'єднану дошкільну установу (ясла-садок)" (1960) та "Про дитячі дошкільні заклади у колгоспах Української РСР" (1963).

Заслугує на увагу соціальна ініціатива черкащан щодо створення широкої мережі "Шкіл матері" при колгоспних дошкільних закладах для пропаганди педагогічних знань і озброєння матерів деякими практичними вміннями з догляду за дітьми, що сприяла піднесенню в очах колгоспників авторитету дошкільних закладів. Такі школи охоче відвідували не тільки батьки, діти яких відвідували заклади, а й батьки тих дітей, які не виховувалися в установах. Заняття проводили учителі шкіл, вихователі ясел-садків, лікарі в формі лекцій та бесід.

Життя сільських жінок докорінно відрізнялося від життя міських жінок. Головна відмінність – у доступі до переважної більшості ресурсів, а саме інформаційних, фінансових, комунікативних, освітніх тощо. Навіть якщо такі ресурси були наявні, сільська мешканка часто не мала часу, знань та грошей, аби скористатися ними. Адже саме на неї лягав основний тягар з виховання дітей, догляду за присадибним господарством [5].

Нами подано в табл. 1 перелік публікацій вихователів та завідуючих сільських дошкільних закладів в означений період. Активними дописувачами протягом цього і наступного періодів розвитку дошкільних закладів сільської місцевості України II пол. XX ст. стали педагоги Черкаської області. Черкашанки засобами слова, напрацьованого досвіду ділилися з колегами країни способами, методами і прийомами організації дошкільля на селі. Аналіз змісту зазначених статей уможливило зробити висновок, що в період відродження та становлення дошкільних закладів сільської місцевості України в II пол. XX ст. виховній роботі майже не приділялося уваги – основна робота зосереджувалася на догляді за дитиною (чистотою тіла, харчуванням, облаштуванням приміщення) та вивчення тих об'єктів, що були в полі зору дитини – природа (ліс, поле, город, ферма).

Проте, організовуючи роботу в сільських дошкільних закладах, вихователі не відчували пошанування їхньої праці, адже в гарячу пору сільськогосподарських робіт

вони теж працювали по 12–13 годин чи цілодобово. Оплата праці працівників дошкільних закладів була не унормованою, не тарифікованою, як праця спеціалістів сільськогосподарського виробництва – агрономів, зоотехніків, і вирішувалася кожним колгоспом окремо та здійснювалася в трудових днях без урахування освіти, стажу, комплектування груп.

Публікації педагогів були прямим відображенням якості роботи їхніх авторів. Повертаючись до визначення поняття "ролі" та узагальнюючи вищесказане, участь сільських жінок у розбудові суспільного дошкільного виховання, що відбувалася в перші повоєнні роки в сільських районах України, мала значний вплив на подальший розвиток освіти загалом і дошкільної зокрема. Проявляючи небайдужість до сільського дошкільного виховання, беручи участь у його відновленні та становленні, сільська жінка була в змозі реалізувати свої ініціативи та долати труднощі, використовуючи різні ресурси.

Таблиця 1

Публікації педагогів сільських дошкільних закладів на шпальтах методичного журналу "Дошкільне виховання" (1951–1963)

Рік видання	Прізвище, посада автора публікації
1951	- Іванова Т. І. "Ознайомлення дітей з природою на прогулянках". – 1951. – № 1. – С. 27–32 (вихователька дитячого садка с. Клавдієво Бородянського р-ну Київської обл.)
1952	Дані відсутні
1953	- Іванова Т. І. "Спостереження дітей за розвитком дерев у лісі". – 1953. – № 3. – С. 19–21 (вихователька дитячого садка с. Клавдієво Бородянського р-ну Київської обл.)
1954	Дані відсутні
1955	Дані відсутні
1956	- Бевзо Р. "Ознайомлення дітей старшої групи з працею колгоспників". – 1956. – № 10. – С. 27–30 (вихователька дитячого садка с. Луків Турійського р-ну Волинської обл.); - Вольф В. "Робота з батьками по вихованню культури поведінки дітей". – 1956. – № 9. – С. 33–35 (вихователька дитячого садка с. Жигуліна Роща Сімферопольського р-ну Кримської обл.); - Слонь К. "Робота в групі дітей різного віку". – 1956. – № 7. – С. 10–11 (вихователька дитячого садка с. Привільне Баштанського р-ну Миколаївської обл.); - Мосендз П. "У нашому колгоспі". – 1956. – № 2. – С. 47 (завідувач дитячої установи колгоспу ім. Мічуріна Кіцманського р-ну Чернівецької обл.)
1957	Дані відсутні
1958	- Тищенко Г. "Коли матері в полі". – 1958. – № 10. – С. 30 (завідувач дитячого садка № 1 колгоспу "Дружба" с. Червона Слобода Черкаського р-ну Черкаської обл.); - Карнаух Г. "Виховання у дітей бережного ставлення до речей і поваги до праці дорослих". – 1958. – № 5. – С. 25–28 (вихователька дитячого садка с. Високе Харківського р-ну Харківської обл.)
1959	- Зеля К. "Організація роботи в колгоспній дошкільній установі". – 1959. – № 12. – С. 42–43 (завідувач дитячого садка колгоспу ім. Леніна Казанківського р-ну Миколаївської обл.)
1960	- Бойко М. "Виховання у дітей любові до рідного села і колгоспу". – 1960. – № 10. – С. 15–18 (завідувач дошкільної установи колгоспу "Жовтень" с. Студеники Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.); - Сом З. "Виховання культури поведінки у дітей". – 1960. – № 10. – С. 18–21 (вихователька дитячої установи колгоспу "Жовтень" с. Требухів Броварського р-ну Київської обл.); - Маркелова Н. "Прищеплення культурно-гігієнічних навичок у дітей змішаної групи". – 1960. – № 10. – С. 21–24 (вихователька дитячого садка колгоспу "Запорожець" с. Балабине Запорізького р-ну Запорізької обл.); - Коротич Є. "Робота дошкільної установи нового типу (ясла-садок) в умовах села". – 1960. – № 9. – С. 16–20 (завідувач ясел-садка колгоспу "Дружба" с. Балакліє Смілянського р-ну Черкаської обл.)
1961	- Ціпов'яз О. "Праця і спостереження дітей на городі". – 1961. – № 4. – С. 20–22 (вихователька дитячої установи колгоспу "Слава" с. Трушівці Чигиринського р-ну Черкаської обл.); - Каранда А. "Ознайомлення дітей з працею колгоспників". – 1961. – № 2. – С. 24–26 (вихователька дитячого садка Н. Троїцького р-ну Харківської обл.)
1962	Дані відсутні
1963	- Майба О. "Прищеплення дітям поваги до праці колгоспників". – 1963. – № 12. – С. 33–34 (завідувач дитячого садка № 1 колгоспу "Зоря комунізму" с. Замиське Валківського р-ну Харківської обл.); - Деньга В. "Колгоспним дошкільним закладам – педагогів-вихователів". – 1963. – № 2. – С. 18–19 (вихователька дошкільного закладу колгоспу ім. Шевченка Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл.)

Висновки. У ході дослідження виокремлено суб'єктивний чинник процесу розвитку сільських дошкільних закладів в Україні – людську діяльність (людський фактор). Учасники навчально-виховного процесу – завідувачі, вихователі, музичні та інші працівники (сільські жінки), що становили рушійну силу розвитку цих закладів, не тільки згідно з прийнятим у квітні 1959 р. Законом "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР", а й із власної ініціативи та переконання, всю свою силу, вміння, бажання і ентузіазм спрямовували на виховання нової людини, що гармонійно поєднувала б духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість.

Перспективи подальших історико-педагогічних досліджень вбачаємо у подальшому розкритті чинників, що мали суттєвий вплив на процес розвитку сільських дошкільних закладів України у II пол. XX ст.

Література

1. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Олександр Дмитрович Бойко. – 3-тє вид., випр. і доповн. – К. : Академвидав, 2007. – 688 с. – (Альма-матер).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с. : іл.
3. Головенько В. А. Стан соціально-економічного розвитку українського села та його вплив на становище сімей / В. А. Головенько // Український соціум. – 2006. – № 3/4. – С. 99–117.
4. Міжнародний день сільських жінок – 15 жовтня [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.dilovamova.com/index.php?page=10&holiday=497>. – Назва з екрана.
5. Назаренко М. Українські сільські жінки не хочуть бути "кріпосними селянками" [Електронний ресурс] / М. Назаренко // Режим доступу: <http://nslovo.com/blog/ukrajinski-silski-zhinky-ne-hochut-buty-kriposnymi-selyankamy>. – Назва з екрана.
6. Огнев'юк В. О. Осягнення освіти: підсумки XX століття / Віктор Олександрович Огнев'юк. – К. : Навч. кн., 2003. – 111 с. – Бібліогр.: с. 107.
7. Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка. – К. : Рад. шк., 1947. – 172 с.
8. Державний архів Житомирської області, ф. Р-631, оп. 2, спр. 20, арк. 206.
9. Державний архів Житомирської області, ф. Р-2969, оп. 1, спр. 4а, арк. 206.